

LATVIEŠU PAREIZTICĪGO DRAUDŽU VIETA UN NOZĪME LATVIJAS PAREIZTICĪGĀS BAZNĪCAS DZĪVĒ 20. GADSIMTA 20.–30. GADOS: VISPĀRĒJI STATISTIKAS RĀDĪTĀJI*

Baiba Pazāne

 0009-0002-3137-7831

Kopš 19. gadsimta vidus un īpaši sākot ar 19. gadsimta 80. gadiem pareizticīgā baznīca vietējiem Latvijas un Igaunijas teritoriju iedzīvotājiem saistījās ar Krievijas impērijas realizēto rusifikācijas politiku. Nodibinoties neatkarīgai Latvijas Republikai, sabiedrībā radās virkne jautājumu par krievu kopienas vietu jaunajā valstī. Izvēloties saglabāt pakļautību Maskavas patriarhāta jurisdikcijai, Latvijas pareizticīgā baznīca (turpmāk – LPB) saskārās ar sabiedrības lielākās daļas neizpratni un nosodījumu, uzklusot aicinājumus kļūt nacionālākai, latviskākai. Lai akcentētu LPB lēmuma graujošo ietekmi uz nacionālas valsts pamatiem, diskusijās pamazām izkristalizējās mīts par pareizticīgiem Latvijas iedzīvotājiem kā izteikti krieviskās kultūras vides glabātājiem. Raksta mērķis ir, izmantojot pieejamos statistikas datus par 20. gadsimta 20.–30. gadiem, izpētīt latviešu draudžu īpatnību LPB. Tas ļaus konstatēt šo draudžu ietekmi baznīcas iekšējā struktūrā, laužot mītu par pareizticīgajiem iedzīvotājiem Latvijā kā tikai par krievu nacionalitātes pārstāvjiem.

Atslēgas vārdi: Latvijas pareizticīgā baznīca, latviešu pareizticība, pareizticīgās draudzes, statistika

* Raksts tapis Valsts pētījumu programmas projekta “Latvijas 20.–21. gadsimta vēsture: sociālā morfoģenēze, mantojums un izaicinājumi” (projekta Nr. VPP-IZM-Vēsture-2023/1-0003) ietvaros.

Ievads

Līdz 18. gadsimtam šodienas Latvijas teritorijā esošās pareizticīgās baznīcas galvenokārt bija paredzētas krievu tirgotāju reliģisko vajadzību apkalpošanai.¹ Līdz ar Latvijas vēsturisko teritoriju nonākšanu Krievijas impērijas sastāvā (1721. gadā – Vidzeme un Rīga, 1772. gadā – Inflantija [Latgale], 1795. gadā – Kurzeme un Zemgale)² krievu tirgotājiem pievienojās slāvu plostinieki, locmaņi jeb loči un krāvēji, kā arī karavīri,³ t. i., cilvēki, kuri Baltijas guberņās ieradās tikai uz noteiktu laiku. Tāpēc pareizticīgās draudzes pārsvarā veidojās lielākajās Krievijas impērijas Baltijas piejūras guberņu pilsētās un armijas garnizonu dislokācijas vietās. 19. gadsimta 40. gados sākās masveida⁴ latviešu zemnieku pāriešana pareizticībā, kas aizsāka latviešu pareizticīgo draudžu dibināšanos visā Latvijas teritorijā.

Pēc Pirmā pasaules kara LPB bija nepieciešams pārkārtoties uz jaunu kārtību – no vienas puses, tā bija neatkarīga institūcija jaunajā valstī, taču, no otras puses, tai līdzī nāca 19. gadsimtā gūtā vēsturiskā pieredze. Latvijas sabiedrība uz LPB skatījās kā uz bijušās Krievijas impērijas cara varas reliktu, rusifikācijas politikas sastāvdaļu un krievu tautības iedzīvotāju pārstāvētu reliģiju. 19. gadsimta beigu – 20. gadsimta sākuma Krievijas centrālās varas piekoptā stingrā rusifikācijas politika, kā arī Pirmā pasaules kara gadu skaudrā pieredze vēsturiskajā atmiņā bija izkropļojusi tādu 19. gadsimta vidū radušos parādību kā “latviešu pareizticība”. Starpkaru Latvijas presē pareizticību dēvēja par “krievticību”,⁵ “krieviski pareizticīgo baznīcu”, kas piekopj tīri “krieviskas tradīcijas”,⁶ bet tai piederīgie ticīgie pašsaprotami tika pieskaitīti vai nu krievu nacionalitātei,

1 Par vecāko pareizticīgo baznīcu tiek uzskatīta Sv. Nikolaja grieķu katoliskā (pareizticīgā) baznīca Rīgā, par kuru pirmās liecības datētas ar 1229. gadu. Tā darbojās tikai vasaras sezonā, kad Rīgā ieradās tirgotāji no Novgorodas, Smoļenskas un Polockas. Kopš 1621. gada, kad Rīgu ieņēma zviedru karaspēks, liecības par šo baznīcu nav fiksētas, jo, iespējams, to nojauc. 17. gadsimtā Rīgā pārsvarā darbojās t. s. pārvietojamās baznīcas, kuras tāpat darbojās vasaras sezonā un kuras uz Latvijas teritoriju sūtīja Polockas un Vitebskas klosteri. Skat. Gavrilin 1999, 12.

2 Ante 2019, 194.

3 Gavrilin 2014, 39, 41.

4 Saskaņā ar Sv. Sinodes ziņām, 1845.–1848. gadā pareizticībā pārgāja 110 222 zemnieki (62 898 latvieši un 47 324 igauņi), t. i., 17% no visiem šajā periodā Vidzemes guberņas teritorijā dzīvojošiem zemniekiem. Skat. Gavrilin 1999, 180.

5 Pauls Kalniņš. Krieviskās pareizticības cīņa ar latviski luterisko. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 9, 1930, 173. lpp.

6 Civis. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 38, 16.02.1923., 1. lpp.

piemēram, “[...] krievu tautības resp. pareizticīgiem [...]”,⁷ vai arī pārkrieivotu latviešu rindām: “Visātrāk no latviešiem atsvešinājās pareizticīgie latvieši, jo viņus arī ticība dzina krievu gara pasaulē.”⁸ Tika apgalvots, ka pareizticībā pārgājušie ir pārkrievojušies, viņu intelekta līmenis ir daudz zemāks par luterāņiem vai katoļiem, tie ir truli gan garīgi, gan nacionāli – atgriešanās pie latvietības ir neiespējama.⁹ Šie uzskati kā motīvs cauraua Latvijas sabiedrisko domu 20. gadsimta 20.–30. gados.

Starpkaru periodā LPB sastāvā darbojās latviešu, krievu, jaukta sastāva (latviešu un krievu), igauņu un pat vācu pareizticīgās draudzes, kā arī vienticībnieku¹⁰ draudzes. Atšķirība starp latviešu un krievu draudzēm bija dievkalpojumu lietotā valoda. Oficiālajos dokumentos nacionālais dalījums netika lietots. Daži izņēmumi bija. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (turpmāk LNA-LVVA) glabājas atsevišķi dokumenti, kas palīdz šajā grūtajā uzdevumā, piemēram, 1923. gada draudžu saraksts,¹¹ kurā šāds dalījums tika ievērots. Nākamo gadu sarakstos tas vairs nepastāvēja vai tika ievērots daļēji.

Historiogrāfijā Latvijas pareizticīgo draudžu un šai konfesijai piederīgo iedzīvotāju statistika nav plaši pētīta. Līdz šim tapušie darbi, kas vismaz nedaudz skar konkrēto jautājumu pētāmajā laika periodā, ir vispārīgi, dodot fragmentāru priekšstatu par situāciju Latvijas valsts mērogā,¹² vai veltīti šauram jautājumu lokam, piemēram, izpētot Ludzas prāvesta iecirkņa pareizticīgās draudzes.¹³ Tāpēc jautājums par latviešu pareizticīgo draudžu vietu Latvijas konfesionālajā ainavā ir svarīgs, lai kļiedētu mūsu sabiedrībā arvien pastāvošo mītu par to, ka LPB bija izteikti homogēns krievu “elements”, tātad krievu kultūras nesējs starpkaru Latvijas sabiedrībā.

7 Jānis Pikurs. Apskats. Kritika un bibliogrāfija. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 12, 1930, 611. lpp.

8 Alfrēds Goba. Leģenda par tautiskās kustības panīkšanu astoņdesmitajos gados. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 7–8, 1930, 2. lpp.

9 Aleksandrs Plensners. Latvijas pareizticīgo virsgans kā krievu patriots. *Latvijas Kareivis*, Nr. 189, 25.08.1922., 1.–2. lpp.

10 Vienticība (krievu val. *единоверце*) bija 19. gadsimta 30. gadu sākumā mākslīgi radīts baznīcas veidojums, kura mērķis bija apvienot vecticībniekus ar pareizticīgo baznīcu. Pārejot vienticībā, vecticībnieku draudzēs sāka kalpot pareizticīgo garīdznieki, kas noturēja dievkalpojumus pēc pirmsreformu (“pirmsnīkona”) grāmatām un saglabāja vecos rituālus. Vienticības draudzes bija pakļautas oficiālās pareizticīgās baznīcas pārvaldei.

11 Latvijas pareizticīgās baznīcas iestāžu un darbinieku saraksts. Prāvestu iecirkņi [1923. gads] (sastādītājs nav minēts). LNA-LVVA, 7469–1–220, 12.–17. lp.

12 Skat. Runce 2008.

13 Skat. Gavrilin 2013.

Statistika par iedzīvotāju kustību un attīstības dinamiku palīdz apkopot un aprakstīt datus par dažādiem laika periodiem Latvijas 20. gadsimta vēsturē. Statistiskās analīzes metodes jeb kvantitatīvā vēsture¹⁴ ir instruments, kas ļauj raksturot pētāmā objekta vai parādības stāvokli un attīstību, izprast sabiedrībā notiekošo procesu virzienu un intensitāti, kā arī palīdz iepazīt parādības būtību,¹⁵ analizējot procesus nevis izolēti citu no cita, bet gan to savstarpējā iedarbībā, saistībā, dinamikā un attīstībā.¹⁶ Tādējādi pētījuma priekšmets ir masveida dažādu objektu īpašību, sociāli ekonomisko parādību skaitliskā puse konkrētos vietas un laika apstākļos, kas izpaužas kā konkrēts skaits un kam piemīt sava iekšējā struktūra, attīstības intensitāte, izplatība teritorijā, tām pastāvot noteiktā savstarpējā saistībā ar citām parādībām.¹⁷ Tā, piemēram, latviešu pareizticīgo draudžu ikdienas dzīvi var uzskatīt par vienu no kopējās Latvijas vēstures elementiem nācijas, reģiona, sociālās vai etniskās grupas ietvaros.¹⁸ Raksta ietvaros kvantitatīvā vēsture ļauj izpētīt Latvijas pareizticīgo iedzīvotāju skaitlisko, etnisko un teritoriāli telpisko sadalījumu 20. gadsimta 20.–30. gados, konstatēt latviešu draudžu īpatsvaru LPB un tādējādi noteikt šo draudžu nozīmi un ietekmi baznīcas iekšējā struktūrā. Tādi avoti kā tautas skaitīšanas dati, kas rakstā ir vieni no svarīgākajiem izmantotajiem avotiem, ļauj pētniekam iegūt sociālās, politiskās un ekonomiskās aktivitātes modeli pagātnē un atklāt vēstures kopējo kontekstu un struktūras.¹⁹

Pētījums balstās uz publicētajiem un nepublicētajiem vēstures avotiem. Abos gadījumos var izvirzīt problēmas, kas saistās ar to izmantošanu pētījumā. Pirmkārt, ir jāreķinās ar nesalasāmiem, bojātiem, nepilnīgiem vai iznīcinātiem ierakstiem, piemēram, rokrakstā sastādīti dokumenti. Otrkārt, neatkarīgi no tā, vai dati tiek analizēti jau no esošām sagatavotām tabulām, piemēram, publicētie tautas skaitīšanas dati, vai datu kopa tiek veidota no teksta avotiem, piemēram, LNA-LVVA LPB Sinodes fonda materiāli, pētniekam ir jāspēj definēt gan pētāmā vienība, gan mainīgie raksturlielumi, gan kodu sistēma, kas palīdz organizēt informācijas avotus.²⁰

Publicēto avotu grupā svarīgākie ir tautas skaitīšanas dati par 1920., 1925., 1930. un 1935. gadu, pēc kuriem var izsekot iedzīvotāju skaita un struktūras

14 Anderson 2007, 246.

15 Kristapsone 2020, 8.

16 Kristapsone 2014, 142.

17 Kristapsone 2020, 27.

18 Anderson 2007, 246.

19 Ibidem.

20 Ibidem. Papildus par šo jautājumu skat. arī Abbott 2001; Terenina, Manakov, Krotok 2024; Németh, Šolks 2012; Németh 2013; Rubin 1943.

izmaiņas, kas palīdz veikt vēsturisko tendenču pamatanalīzi. Tā kā 1920. gada tautas skaitīšanas rezultāti netika publicēti atsevišķā izdevumā, dati par šo gadu ir skatīti no pārējos gados veikto tautas skaitīšanu publikācijām, kur tos ievietoja, salīdzinot ziņas par vairākiem gadiem. Šie dati ir jāvērtē kritiski, jo, pirmkārt, 20. gadsimta 20. gadu sākumā liela daļa no Kurzemes un Vidzemes guberņu iedzīvotājiem, kuri Pirmā pasaules kara laikā bija devušies bēgļu gaitās, vēl nebija atgriezušies. Līdz ar to jārēķinās, ka dati par šo laiku ir nepilnīgi. Otrkārt, 1920. gada tautas skaitīšanu nevarēja veikt vienlaikus visā Latvijas teritorijā, jo atsevišķas teritorijas vēl atradās zem citu valstu kontroles.²¹ Treškārt, 1920. gada tautas skaitīšanas laikā Latvija vēl atradās kara stāvoklī ar Krieviju un Latvijas austrumu robežā vēl bija frontes līnija.²² Nākamās tautas skaitīšanas 1925., 1930. un 1935. gadā tika sagatavotas daudz rūpīgāk, iepriekš sastādot apdzīvoto vietu un gruntsgabalu sarakstus, kā arī laicīgi sagatavojot skaitīšanas personālu.²³ Pateicoties šiem sagatavošanās darbiem, minēto gadu datus varēja salīdzināt.

Latvijā tautas skaitīšana notika, aizpildot noteikta veida veidlapas²⁴ par katru Latvijā dzīvojošo personu, kas tobrīd atradās valsts teritorijā. Jāņem vērā, ka skaitītāji²⁵ veidlapas aizpildīja uz aptaujātās personas sniegtās informācijas pamata, to nepārbaudot. Vēl viena problēma, kas saistās ar statistikas datu izmantošanu pētījumos, ir būtiskā atšķirība starp reāli saskaitīto un vēlāk publicētajiem rezultātiem.²⁶ Arhīvā glabātās uzskaites lapas satur labojumus, kas var būt gan objektīvi, gan neobjektīvi, veikti bez pamatojuma. Piemēram, daži skaitītāji savos iecirkņos visus pareizticīgos krievus ir reģistrējuši kā baltkrievus, kaut arī pārējie skaitītāji citus iedzīvotājus, ieskaitot šo personu radniekus, reģistrējuši

21 1920. gada 14. jūnijā Ilūkstes apriņķis vēl atradās poļu un lietuviešu kontrolē, bet daži Valkas un Valmieras apriņķa apvidi atradās igauņu kontrolē. Šajās teritorijās tautas skaitīšanu varēja veikt tikai 1920. gada rudenī un 1921. gada janvārī. Skat. Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā 10. februārī. Red. Mārgers Skujenieks. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925, 7.–8. lpp.

22 Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā, 7–8.

23 Ibidem.

24 Veidlapas tika veidotas kā personas kartītes, kuras bija vienādas visā valstī. Kartīti izstrādāja Valsts statistikas pārvalde. Tajā bija 16 jautājumi, uz kuriem bija jāatbild ar "jā", "nē" vai attiecīgiem ierakstiem. Skat. Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā, 4.

25 Par skaitītāju varēja kļūt jebkurš Latvijas pilsonis, kurš bija vecāks par 17 gadiem, ar nevainojamu reputāciju, prata runāt un rakstīt latviešu valodā, ar attiecīgu izglītību vai pieredzi. Skaitītājus iecēla iecirkņu (rajonu) vadītāji. Parasti tie bija skolotāji, studenti, vecāki skolēni, lauksaimnieki un citas izglītotas personas. Skaitīšanas darbus vadīja pagastu rakstveži vai skolotāji, komunālie darbinieki. Skat. Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā, 4.

26 Mežs, Nēmets 2014, 71.

kā lielkrievus.²⁷ Bieži tika jaukts tautības jēdziens ar pilsonību.²⁸ Pētnieki Ilmārs Mežs un Ādams Nēmets (*Ádám Németh*) secina, ka atsevišķos gadījumos labojumu mērķis varēja būt uzrādīt augstāku latviešu īpatsvaru tajos pierobežas pagastos, uz kuriem savulaik pretendēja kaimiņvalstis, un tiem tuvējos pagastos, kuros iedzīvotāju etniskā apziņa bija mazāk izteikta.²⁹ Tāpat, pētot šāda veida avotus, jāņem vērā dabiskā izaugsme, migrācija, kā arī tādi stihiski nenotverami faktori kā asimilācija, identitāte u. c.³⁰

Nepublicēto avotu grupai pieder dokumenti, kuri glabājas LNA-LVVA LPB Sinodes fondā (7469. fonds). Tajā atrodami dokumenti sniedz ziņas par pareizticīgo draudžu skaitu, raksturu, lielumu, kā arī mācītājiem, kuri darbojās šajās draudzēs. Dati ir pieejami gan apkopotā veidā, kas bija paredzēti iesniegšanai Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu pārvaldei, gan kā draudžu ziņojumi, kas tika iesniegti LPB Sinodei. Dokumenti satur vērtīgu informāciju par draudžu sadalījumu prāvestu iecirkņos, draudžu lielumu un tām piederīgo locekļu skaitliskajām izmaiņām, kas notikušas attiecīgajā laika periodā. Tomēr arī šie dati ir jāvērtē kritiski, jo tie satur labojumus, kurus ir grūti pārbaudīt.

Rakstā ievietotās tabulas un diagrammas tika veidotas, apkopojot datus no jau minētajiem publicētajiem tautas skaitīšanas materiāliem, kā arī LNA-LVVA LPB Sinodes fondā atrodamo skaitliska rakstura informāciju gan veidlapu veidā, gan kā draudžu mācītāju brīvā tekstā sastādīti ziņojumi par LPB struktūrā esošajām latviešu un krievu draudzēm. Tautas skaitīšanas materiālos tika izmantota informācija par kopējo iedzīvotāju skaitu valstī un atsevišķos reģionos, piemēram, Rīgā vai Latgalē, un to nacionālo un konfesionālo sadalījumu. Mērķis bija konstatēt atsevišķos laika periodos pareizticīgo Latvijas iedzīvotāju skaitu un tā izmaiņas attiecībā pret pārējām konfesijām. Tāpat svarīgi bija noteikt procentuālo sadalījumu starp latviešu un krievu pareizticīgajiem iedzīvotājiem. LPB Sinodes pakļautībā esošo draudžu nacionālo sadalījumu atklāja dokumenti no LNA-LVVA LPB Sinodes fonda. Pēc šajos dokumentos atrodamās informācijas tika tāpat veidotas tabulas un diagrammas, uzskatāmā veidā parādot nacionālo sadalījumu LPB. Ņemot vērā katras šīs grupas lielumu un pārstāvniecību LPB, var izteikt secinājumus par latviešu draudžu ietekmi kopējā baznīcas struktūrā.

27 Mežs, Nēmets 2014, 71.

28 Ibidem, 72.

29 Ibidem, 74.

30 Németh, Šolks 2012, 12–13.

Pareizticīgie iedzīvotāji Latvijas teritorijā līdz 1914. gadam

Par latviešu pareizticību jeb pāriešanu krievu pareizticībā var sākt runāt kopš 19. gadsimta 40. gadiem, kad vairāku faktoru ietekmē – ekonomisko, tiesisko, garīgo, politisko, sociālo un nacionālo – sākās latviešu zemnieku konversija pareizticībā. Līdz tam tika uzskatīts, ka pareizticības izplatīšana Baltijas piejūras guberņu vietējo iedzīvotāju vidū nav nepieciešama. Tāpēc Latvijas teritorijā esošo pareizticīgo draudžu locekļi pārsvarā bija krievu ienācēji – tirgotāji, plostonieki, locmaņi jeb loči, krāvēji un visbeidzot karavīri.³¹

Kopš 1721. gada, kad Krievijas impērijas cars Pēteris I likvidēja pareizticīgās baznīcas autokefālo pārvaldi, baznīca zaudēja iespēju patstāvīgi lemt savas iekšējās lietas. Pēc viņa katrs nākamais Krievijas impērijas valdnieks tiecās arvien vairāk pakļaut pareizticīgo baznīcu. Šādu centienu rezultātā baznīca arvien vairāk saauga ar valsts struktūrām. Savukārt Krievijas impērijas valdnieku attieksmē pret pareizticīgo baznīcu pakļautajās teritorijās bija vērojams princips – ņemt vērā šo reģionu īpatnības.³² Atkarībā no tā, kādus mērķus augstākā vara gribēja sasniegt kādā no pakļautajām teritorijām, bija iespējams izvēlēties: vai nu saglabāt pastāvošās vietējās konfesionālās tradīcijas garīdzniecības stāvokli un attiecībās starp baznīcu un ticīgajiem, vai otrādi – censties likvidēt līdz tam pastāvošo kārtību un ieviest Krievijas impērijas eparhiju iedibināto organizāciju.³³ Rīgas eparhijā, kas teritoriāli piederēja pie tā saucamajām Rietumu eparhijām,³⁴ bija jūtama liela “vācu” partijas ietekme Krievijas cara galmā. Tāpēc vismaz līdz 19. gadsimta vidum Baltijas guberņās noteicošā loma piederēja Baltijas vācu muižniekiem, kuri bija luterāņi, un vienlaikus arī evaņģēliski luteriskajai baznīcai. Savukārt pareizticīgā garīdzniecība atradās visai grūtos apstākļos. Tā neguva atbalstu no vietējās muižniecības puses, kura visiem spēkiem centās ierobežot pareizticības ideju izplatīšanos Baltijā. Tāpat atbalsts nenāca arī no Krievijas impērijas centrālās varas, kas vēl joprojām atbalstīja vietējo muižniecību.

19. gadsimta pirmajā pusē tika veikti pirmie mēģinājumi palielināt pareizticīgās baznīcas nozīmi Baltijas guberņās. Pareizticībai bija jāklūst ne tikai par krieviskuma izpausmi, bet arī par impēriju saliedējošo spēku.³⁵ Pirmos soļus šajā virzienā spēra cars Nikolajs I (1825–1855). 1836. gada 13. jūnijā tika izdota cara

31 Sīkāk šo jautājumu skat. Gavrilin 1999, 12, 24; Gavrilin 2014, 39, 41; Tal'berg 1994, 786–787; Gavrilin, Pazane 2009, 263.

32 Rimskij 1998, 7.

33 Ibidem, 8.

34 Rīgas, Lietuvas, Mogiļevas, Polockas, Minskas, Kijivas, Podoļskas un Volīnijas eparhijas.

35 Ante 2019, 209.

Nikolaja I atļauja izveidot Pleskavas eparhijas Rīgas vikariātu, kurā tika iekļautas visas vietējās pareizticīgās draudzes.³⁶ Autors Nikolajs Talbergs uzskata, ka tieši ar šo brīdi aizsākās vietējo zemnieku konversijas kustība.³⁷ Pirmās ziņas par latviešu zemniekiem, kuri izrādīja interesi par pāriešanu pareizticībā, attiecas uz 1841. gadu, kad augustā kopējais pārkristīties gribētāju skaits sasniedza apmēram 50 tūkstošus cilvēku.³⁸ Savukārt masveida raksturu kustība ieguva 1845.–1848. gadā, kad Baltijas guberņās ticību nomainīja 110 222 zemnieki (62 898 latvieši un 47 324 igauņi),³⁹ t. i., 17% no visiem šajā periodā Vidzemes guberņā dzīvojošajiem zemniekiem. Vēsturnieks Aleksandrs Gavriļins to skaidro kā vairāku cēloņu – sociālu, politisku, tiesisku, nacionālu, garīgu un galvenokārt ekonomisku – summu. Bada apstākļi, kas Vidzemes guberņā bija radušies 19. gadsimta 40. gadu sākumā, zemniekus mudināja uz neordināru rīcību – mainīt konfesiju, cerot tādā veidā uzlabot savu eksistenci.⁴⁰ Daudzi arī pārgāja pareizticībā, “spītējot” saviem muižniekiem.⁴¹ Pastāv viedoklis, kas uzsver tieši ekonomiskos un politiskos apstākļus⁴² un pareizticīgo mācītāju nopelnu šīs kustības atbalstīšanā, izplatot baumas par piešķirtām tiesībām pārcelties uz “siltajām zemēm”, dažādiem atvieglojumiem un privilēģijām tiem zemniekiem, kuri pāries pareizticībā.⁴³ Tādējādi 19. gadsimta 40. gadu konversijas kustība skāra ievērojamu daļu Latvijas (Vidzemes) iedzīvotāju, radīja satraukumu vietējā garīdzniecībā un muižniecībā, kā arī laicīgajās instancēs kā Baltijā, tā arī Pēterburgā, bet par šo savilņojumu radīšanu atbildība bija jāuzņemas Krievijas iekšpolitikai, kas bija vērsta uz slavofīlisma ideju izplatību visā impērijā, tajā skaitā arī Baltijā.⁴⁴

1850. gada 25. februārī Rīgas vikariāts tika pārveidots par patstāvīgu Rīgas eparhiju (dibināta 1850. gada 1. jūlijā). Tobrīd Rīgas eparhijas teritorijā skaitījās 146 183 pareizticīgie iedzīvotāji, 109 dievnami, 117 draudzes, kā arī darbojās 28 draudzes skolas.⁴⁵ Pareizticīgās draudzes Baltijā bija nabadzīgas, uz lieliem ziedojumiem tās nevarēja cerēt, trūka līdzekļu pašam nepieciešamākajam, draudžu kalpotāji cieta pastāvīgas materiālas grūtības. Jau 19. gadsimta 50. gados Sv. Sinode bija spiesta konstatēt, ka zināms daudzums latviešu un igauņu mainīja

36 Gavrilin 2014, 45.

37 Tal'berg 1994, 787.

38 Gavrilin 1999, 90.

39 Ibidem, 180.

40 Ibidem, 122.

41 Gavriļins 1993, 23.

42 Aasland 1994, 51; Straube 2000, 384; Zilgalvis 1994, 40–42.

43 Straube 2000, 384; Ijabs 2023, 29.

44 Straube 2000, 386.

45 Gavrilin 1999, 189.

ticību tikai formāli. Pareizticībā pārgājušie zemnieki pārliecinājās, ka konvertācija viņu ekonomisko un tiesisko stāvokli nav uzlabojusi. Situāciju saasināja vietējo muižnieku politiskais un ekonomiskais spiediens uz pareizticīgajiem zemniekiem. Viņiem arī turpmāk lika pildīt klaudas mācītāju muižās, maksāt nodokļus evaņģēliski luterisko draudžu skolu uzturēšanai, nepagarināja zemes nomas laiku vai pat aizdzina no zemes.⁴⁶

19. gadsimta 60.–70. gados Krievijas impērijā sākās reformu vilnis, kas skāra arī valsts un baznīcas attiecības. Galvenais mērķis bija novērst garīdzniecības noslēgšanos no sabiedrības un izglītības trūkumu un veikt izmaiņas likumdošanā.⁴⁷ Reformu ietvaros pakāpeniski tika uzlaboti pareizticīgās baznīcas materiālie apstākļi, notika krievu skolu veidošana, krievu valodas pasniegšanas pastiprināšana skolās, kā arī mēģinājums pielīdzināt krievu valodu vācu valodai Baltijas guberņu vietējās pašpārvaldēs. Tika celtas baznīcas, garīdzniecībai tika palielināta alga. 19. gadsimta 80. gados Rīgas eparhijā darbojās jau 149 draudzes (125 – Vidzemes guberņā, 15 – Kurzemes un 9 – Igaunijas guberņā) ar 193 988 ticīgajiem,⁴⁸ bet 1895. gadā tās bija 189 draudzes ar 241 948 ticīgajiem.⁴⁹

No 1883. gada sākās jauna vietējo zemnieku konversijas kustība, kas norisinājās galvenokārt mūsdienu Igaunijas daļā, nedaudz skarot arī Kurzemes un Vidzemes guberņas, un kuru mākslīgi stimulēja vietējo guberņu administrācija.⁵⁰ Sākot ar 19. gadsimta 80. gadiem Krievijas cara valdības iekšpolitikā pastiprinājās rusifikācijas tendences, cīnoties arī pret evaņģēliski luteriskās baznīcas pozīcijām Baltijā.⁵¹ Pareizticīgo baznīcu sāka izmantot kā administratīvu ieroci cīņā par cara varas nostiprināšanu un pret vācu muižniecības īpašo statusu Baltijas guberņās. Sākās valdības kurss uz Baltijas guberņu rusifikāciju, pateicoties kurai auga pareizticīgās baznīcas labklājība, taču vietējos iedzīvotājos šī politika izsauca tikai pretēju reakciju.⁵² Pareizticīgā baznīca bija ieguvusi politisku raksturu.

46 Gavriļins 1993, 23.

47 Runce 2008, 56.

48 Ibidem, 366.

49 Ibidem, 293.

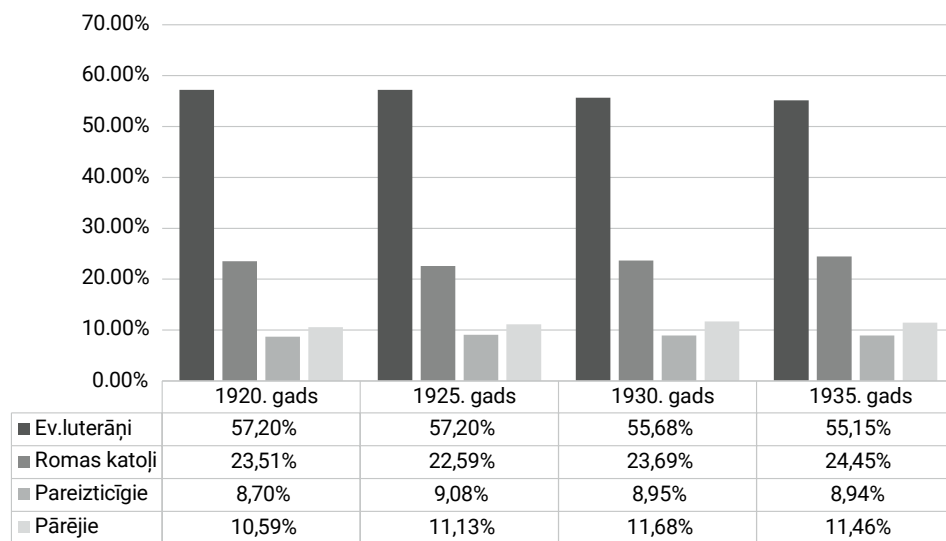
50 Gavrilin 1999, 287–288.

51 Gavriļins 1993, 25.

52 Gavrilin 1999, 318.

Statistikas dati: latviešu un krievu ticīgo sadalījums

Pirmais pasaules karš ienesa būtiskas izmaiņas Latvijas iedzīvotāju skaitliskajā sastāvā. Pirms kara 1914. gadā Latvijas teritorijā tika fiksēti 2 552 000 iedzīvotāji.⁵³ Pēc kara Latvijas iedzīvotāju skaits bija samazinājies – 1920. gadā bija 1 596 131⁵⁴ iedzīvotājs. Šajā īsajā periodā iedzīvotāju daudzums bija samazinājies par gandrīz 40%. Pārliecinošo vairākumu 1920. gadā veidoja latvieši – 1 161 404 cilvēki. Nākamās lielākās etniskās grupas bija krievi un baltkrievi (200 376 iedzīvotāji), ebreji (79 644 iedzīvotāji), vācieši (58 113 iedzīvotāji) un poļi (54 567 iedzīvotāji).⁵⁵ Pēc statistikas datiem, 1920. gadā lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju piederēja pie evaņģēliski luteriskās baznīcas (57,2%) un Romas katoļu baznīcas (23,51%). Trešā lielākā konfesija Latvijā ticīgo skaita ziņā bija pareizticīgā baznīca ar 138 803 ticīgajiem jeb 8,70% no visiem valsts iedzīvotājiem⁵⁶ (skat. 1. attēlu). No visiem pareizticīgajiem 1920. gadā tikai trešā daļa bija latvieši (53 396 jeb 31%). Skaitliski vairāk bija krievu tautības iedzīvotāju – 61% jeb 103 838 pareizticīgie.⁵⁷

1. att. Latvijas iedzīvotāju sadalījums pa konfesijām, 1920.–1935. gads

Fig. 1. Confessionla distribution of the population of Latvia, 1920–1935

53 Margērs Skujeniēks (1928). *Latvija 1918.–1928. gados*. Rīga: Valsts statistiskās pārvaldes izdevums, 5. lpp.

54 Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā, 10.

55 *Ibidem*, 52.

56 *Ibidem*, 76.

57 *Ibidem*, 80.

Pirmos pēckara gadus iedzīvotāju skaits Latvijā pakāpeniski pieauga. Tas notika, galvenokārt pateicoties bēgļu atgriešanās kustībai un dabiskajam pieaugumam. 1925. gadā Latvijā tika saskaitīti 1 844 805 iedzīvotāji,⁵⁸ no kuriem vairākums bija latvieši (1 354 126 cilvēki), nākamās lielākās grupas – krievi (231 658 cilvēki), ebreji (95 675 cilvēki), vācieši (70 964 cilvēki) un poļi (51 143 cilvēki).⁵⁹ No visiem valsts iedzīvotājiem pārliecinotā vairākumu sastādīja evaņģēliski luteriskajai baznīcai piederīgie ticīgie – 1 055 167 (57,2%). Romas katoļu baznīcai piederīgo iedzīvotāju skaits bija 416 769 (22,59%), savukārt pareizticīgo skaits bija 167 538 (9,08%).⁶⁰

1925. gada statistikas rezultāti parādīja, ka lielākā skaitā pareizticīgie iedzīvotāji bija sastopami tieši Vidzemē un Latgalē, veidojot vairākumu dažos Madonas (18% iedzīvotāju), Jaunlatgales (49% iedzīvotāju) un Ludzas (23% iedzīvotāju) apriņķu pagastos.⁶¹ Pareizticīgo centrs jau vēsturiski bija izveidojies Madonas apriņķī. Tā Bērzaunes pagastu apdzīvoja 52%, Grostonas – 55%, Kusas – 57%, Mārcienas – 56% šai konfesijai piederīgo. Pārējos minētā apriņķa pagastos pareizticīgie iedzīvotāji sastādīja vairāk nekā 25% cilvēku: Madonas (30%), Kārdzabas (25%), Kalsnavas (39%), Lazdonas (42%), Ļaudonas (28%), Ļaudonas–Odzienas (34%) u. c.⁶² Valmieras apriņķī lielākie pagasti pareizticīgo skaita ziņā bija Ainažu miests (37%), Ainažu pagasts (34%), Salacas pagasts (34%) un Sveciema pagasts (30%). Cēsu apriņķī šai ziņā lielākie bija Ērgļu (35%), Katrīnas (40%), Kosas (36%) un Ogres pagasti (28%).⁶³

20. gadsimta 20.–30. gados Latgalē koncentrējās lielākais pareizticīgo iedzīvotāju skaits: vairākums no tiem dzīvoja lauku apvidos un bija krievu tautības pārstāvji. Iemesls šādai situācijai bija 1920. gada Latvijas–Krievijas miera līgums, ar kuru Latvijai tika pievienota daļa no līdz tam Krievijai piederošās Ostrovas apriņķa teritorijas,⁶⁴ kā arī krievu tautības iedzīvotāju koncentrēšanās pie Latvijas austrumu robežas. Līdz ar to krievu tautības pārstāvji (vienlaikus pārstāvot arī pareizticību) šajā teritorijā veidoja lielāko daļu vietējo iedzīvotāju. 1925. gadā 16,29% no visiem Latgales iedzīvotājiem bija pareizticīgie.⁶⁵ Lielākais apriņķis

58 Marģers Skujenieks (1928). *Latvija 1918.–1928. gados*. Rīga: Valsts statistiskās pārvaldes izdevums, 10. lpp.

59 *Ibidem*, 52.

60 *Ibidem*, 75–76.

61 *Ibidem*, 79.

62 *Ibidem*, 79–80.

63 *Ibidem*, 80.

64 Sīkāk šo jautājumu skat. *Stranga 2020*, 127–128; *Stranga 1990*, 100–122; *Varoslavāns 2008*.

65 *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā*. Red. Marģers Skujenieks. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930, 158. lpp.

pareizticīgo skaita ziņā 1925. gadā bija Ludzas apriņķis. Tā Jaunvāles pagastā bija 71%, Istras pagastā – 65%, Mihailovas pagastā – 31% pareizticīgo u. c.⁶⁶

Savukārt Kurzemē bija tikai viena pašvaldība ar vairāk nekā 10% pareizticīgo iedzīvotāju – tas bija Mērsraga pagasts ar 10,16% šai konfesijai piederīgo. Bet Zemgalē trīs Ilūkstes apriņķa pagastos pareizticīgie sastādīja apmēram 10% no visiem iedzīvotājiem.⁶⁷

Latvijas iedzīvotāju skaits laika posmā no 1925. līdz 1930. gadam bija pieaudzis daudz lēnāk nekā iepriekšējā periodā no 1920. līdz 1925. gadam.⁶⁸ 1930. gadā Latvijā šis rādītājs bija palielinājies līdz 1 900 045 cilvēkiem, kas vairāk gan saistījās ar iedzīvotāju pārvietošanos, nevis ar dabisko pieaugumu. 1930. gadā vēl joprojām stabili pirmo vietu ticīgo skaita ziņā saglabāja evaņģēliski luteriskā baznīca (1 057 877 jeb 55,68% ticīgie) un otro vietu aizņēma Romas katoļu baznīca (450 210 jeb 23,69% ticīgie). Pareizticīgā baznīca saglabāja stabilo trešo vietu ar 169 625 jeb 8,95% šai konfesijai piederīgajiem iedzīvotājiem.⁶⁹ Pareizticīgo vidū arī 1930. gadā dominēja krievu tautības cilvēki – 61%, pārējie 30% bija latvieši un vēl 5% – baltkrievi.⁷⁰

Pareizticīgo apdzīvotības areāls, tāpat kā iepriekš, bet ar nelielām izmaiņām, saglabājās tas pats arī 1930. gadā: Jaunlatgales apriņķa austrumu daļa, Ludzas apriņķa dienvidu–austrumu daļa, Vidzemes dienvidi uz rietumiem no Madonas pilsētas, Madonas, Rīgas un Cēsu apriņķis. Turklāt lielā skaitā pareizticīgie bija sastopami divās lielākajās pilsētās – Rīgā un Daugavpilī.⁷¹

1935. gadā Latvijā iedzīvotāju skaits bija pieaudzis līdz 1 950 502 cilvēkiem, no kuriem 1 075 641 (55,15%) bija luterāņi, 476 963 (24,45%) – Romas katoļi un 174 389 (8,94%) – pareizticīgie.⁷² Pareizticīgo iedzīvotāju samērs laika posmā no 1920. līdz 1935. gadam bija palicis tāds pats kā iepriekšējā periodā. Pa apgabaliem pareizticīgie 1935. gadā sadalījās šādi: Latgalē 52%, Vidzemē 19%, Kurzemē un Zemgalē 4% no visiem iedzīvotājiem.⁷³ Tātad lielākais vairums pareizticīgo mita tieši Latgalē – Jaunlatgales apriņķī (52 706) un Ludzas apriņķī (21 976). Vēl ievērojams skaits šai konfesijai piederīgo bija Madonas apriņķī (12 680) un

66 Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā, 79.

67 Ibidem, 79.

68 Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā, 9.

69 Ibidem, 155.

70 Ibidem, 167.

71 Ibidem.

72 Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. Sast. Vilmārs Salnītis, red. Marģers Skujenieks. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936, 71. lpp.; Mežs, Nēmets 2014, 62–74.

73 Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā, 84.

Daugavpils apriņķī (10 205). Nozīmīgs daudzums pareizticīgo dzīvoja arī Rīgā (33 728), kur to skaits 1935. gadā bija audzis. Tas saistāms ar iekšējo iedzīvotāju migrāciju no laukiem uz pilsētām.⁷⁴ Pārējos Latvijas apriņķos pareizticīgo skaits bija mazāks par 10 000 cilvēkiem.⁷⁵

Pēc 1935. gada statistikas datiem, lielākā daļa pareizticīgo iedzīvotāju sevi pieskaitīja pie krievu tautības.⁷⁶ Tomēr, salīdzinot ar 1930. gadu, 1935. gadā viņu samērs bija samazinājies uz 59% ticīgo. Savukārt latviešu īpatsvars starp šīs ticības piederīgajiem bija pieaudzis no 30% 1930. gadā līdz 33% 1935. gadā.⁷⁷ Lielākais pieaugums bija vērojams tieši Latgalē un Ilūkstes apriņķī. Šo parādību izskaidroja ar pārkrievo to latviešu pakāpenisku atgriešanos pie savas tautības,⁷⁸ kā arī krievu tautības cilvēku pakāpenisku asimilēšanos latviskā vidē: apmēram 50 000 bijušo nelatviešu asimilācijas ceļā kļuva par latviešiem, lielākā daļa no viņiem dzīvoja Austrumlatvijā.⁷⁹ “Statistisko asimilāciju” veicināja arī fakts, ka bērni, kas bija dzimuši etniski jauktās ģimenēs, kur viens no vecākiem bija latvietis, 1935. gada tautas skaitīšanā automātiski tika definēti kā latvieši.⁸⁰

Par iekļaušanos latviskā vidē liecina dati, kas atklāj 1937. gadā Latgales pareizticīgo prāvestībās kalpojošo garīdznieku tautību, pavalstniecību un valsts valodas prasmes.⁸¹ Tā no 14 Viļakas prāvestības garīdzniekiem tikai trīs bija latvieši, pārējo vidū desmit bija krievi un viens – igauņis. No šiem cittautiešu garīdzniekiem labi valsts valodu pārzināja pieci, trīs latviešu valodu zināja vidēji un trīs – vāji. Tomēr nebija neviena, kas pavisam nezinātu valsts valodu. Visiem minētajiem garīdzniekiem bija Latvijas pavalstniecība.⁸² Daugavpils I prāvesta iecirknī kalpoja viens latviešu garīdznieks Jānis Kramps un deviņi krievu garīdznieki – visi ar Latvijas pavalstniecību. Interesanti, ka Jānis Kramps vadīja Daugavpils Borisa–Gļeba krievu draudzi, savukārt mācītājs Nikolajs Žunda, krievu tautības garīdznieks, vadīja tā paša dievnama latviešu draudzi. No šiem Daugavpils I prāvesta iecirknī kalpojošiem deviņiem krievu tautības garīdzniekiem valsts valodu pārvaldīja

74 Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā, 85.

75 Ibidem.

76 Ibidem, 86.

77 Ibidem.

78 Ibidem.

79 Mežs 1994, 20.

80 Németh, Šolks 2012, 19.

81 Sarakste ar Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu pārvaldi par Latvijā darbojošos pareizticīgo garīdznieku skaitu, tautību un nozīmēšanu darbā. [b. v.] 02.01.–31.12.1937. LNA-LVVA, 7469–1–126.

82 Viļakas iecirkņa prāvesta virspriestera Andreja Mazura ziņojums LPB Sinodei. [Viļaka] 09.01.1937. LNA-LVVA, 7469–1–126, 2. lp.

seši, maz pārvaldīja – viens un nemaz latviešu valodu nezināja divi garīdznieki.⁸³ Rēzeknes prāvesta iecirknī darbojās septiņi garīdznieki: viens latvietis un seši krievi. Viņi visi bija Latvijas pavalstnieki, no kuriem latviešu valodu zināja trīs garīdznieki, divi zināja daļēji “mājas kārtībā” un divi – nezināja nemaz.⁸⁴

Starp visiem pareizticīgajiem Latvijas iedzīvotājiem latviešu visvairāk dzīvoja Vidzemē. Tomēr laika posmā no 1930. līdz 1935. gadam viņu īpatsvars bija samazinājies no 80% līdz 78%. Pārējās Latvijas daļās pareizticīgo latviešu īpatsvars bija šāds: Kurzemē – 48%, Zemgalē – 45%, Rīgā – 36%, Latgalē – 12% no visiem pareizticīgajiem iedzīvotājiem.⁸⁵

Lielāko daļu starp visiem pareizticīgajiem 20. gadsimta 20.–30. gadu Latvijā veidoja krievi (61% 1920. gadā⁸⁶ un 59% 1935. gadā⁸⁷). Tas bija saistīts gan ar lielu cittautiešu koncentrāciju lielākajās Latvijas pilsētās (Rīgā un Daugavpilī), gan ar Latvijas austrumu pierobežas reģiona etniskajām īpatnībām un 1920. gada Rīgas miera līguma rezultātā notikušajām valstu robežas izmaiņām: Latgalē krievu tautībai sevi pieskaitīja 75% iedzīvotāju.⁸⁸ Savukārt valsts vidienē pārsvarā bija latviešu pareizticīgās draudzes, kuras ticīgo skaita ziņā gan bija ļoti nelielas, taču to kopējais skaits bija liels.

LPB nacionālais sadalījums

Etniskā koncepta ietvaros Baltijas reģions ir viens no visdalītākajiem reģioniem Eiropā. Par spīti nelielai teritorijai un relatīvi mazajam iedzīvotāju skaitam, 19.–20. gadsimta laikā Latvijai bija raksturīgas reģionālas atšķirības etniskajā struktūrā un etniskajā daudzveidībā.⁸⁹ Pirms Pirmā pasaules kara Rīgas eparhijā⁹⁰ (kopā ar Igaunijas teritoriju) 1914. gadā darbojās 210 draudzes, no kurām 49 bija

83 Ziņas par Daugavpils I iecirkņa prāvestības garīdzniekiem, kā katrs pārvalda valsts valodu, cik katrā draudzē dievnamu, kādas tautības un pavalstniecības ir garīdznieki. Daugavpils I iecirkņa prāvests virspriesteris Mihails Pētersons. [Daugavpils] 07.01.1937. LNA-LVVA, 7469–1–126, 5. lp.

84 Rēzeknes iecirkņa prāvesta virspriestera Grigorija Ščensnoviča ziņojums LPB Sinodei. [Rēzekne] 13.01.1937. LNA-LVVA, 7469–1–126, 7.–8. lp.

85 Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā, 86.

86 Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā, 80.

87 Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā, 86.

88 Ibidem, 292.

89 Németh, Šolks 2012, 9–10.

90 Pastāvīga Rīgas eparhija tika izveidota 1850. gada 1. jūlijā, tās sastāvā ietilpa 11 prāvestu iecirkņi. Līdz tam laikam darbojās Rīgas vikariāts Pleskavas eparhijas sastāvā, izveidots 1836. gadā.

latviešu, 99 igauņu, 32 ar jauktu etnisko sastāvu, 29 krievu pareizticīgo draudzes un viena zviedru draudze (Vormsi salā). Kopā pie tām piederēja 273 023 Baltijas gubernu pareizticīgie iedzīvotāji.⁹¹

20. gadsimta 20.–30. gados LPB sastāvā esošās draudzes tāpat tika iedalītas latviešu, krievu, igauņu⁹² un vācu⁹³ draudzēs. Dokumentos, kurus sastādīja gan pašas draudzes (dažādas atskaites, ziņojumi Sinodei u. tml.), gan LPB Sinode (rīkojumi draudzēm vai atskaites/ziņojumi Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu pārvaldei), tas gan netika uzsvērts, jo draudzes bija savstarpēji vienotas un nebija sadalījušās nacionālajās grupās. Gan LPB Sinodes un draudžu, gan LPB Sinodes un valsts iestāžu komunikācijā šāds dalījums pēc etniskā principa vispār netika lietots. Visā apskatāmajā periodā draudžu skaits nepārtraukti mainījās: tika dibinātas jaunas draudzes un likvidētas vecās, tāpat kā celtas jaunas baznīcas un nojaukti vai atņemti un atdoti citām konfesijām jau esošie dievnamī, parādījās pat dievnamu filiāles draudzes.⁹⁴ Jāatzīmē gan, ka jaunas draudzes pārsvarā veidojās pie Latvijas valsts robežas ar Igauniju un Krieviju. Tas bija saistīts ar jauno valstu robežu noteikšanas procesu: tā daļa no bijušā Ostrovas apriņķa Krievijas teritorijā ar 1920. gada miera līgumu starp Latviju un Krieviju tika pievienota Latvijai. Minētā apgabala pareizticīgie iedzīvotāji bija atstāti bez savas baznīcas – Dubeckas draudzes dievnama, jo tas palika viņpus robežas Krievijas pusē.⁹⁵ Pieejamā tuvumā nevienas pareizticīgo baznīcas nebija, tāpēc aktīvākie draudzes locekļi bija vērsušies pie LPB Sinodes ar lūgumu nodibināt šajā apgabalā patstāvīgu draudzi, uzcelt dievnamu un iecelt pastāvīgu priesteri. 1925. gada 1. maija sēdē LPB Sinode nolēma Rītupes dzelzceļa stacijas pierobežas joslā nodibināt un atklāt draudzi, kuru pagaidām, līdz baznīcas uzcelšanai nosaukt par “Grišino–Goras” Sv. Trijādības draudzi, kura tika pievienota Viļakas prāvesta

91 Pommers 1931, 74.

92 Rīgas igauņu Sv. Pētera–Pāvila pareizticīgā draudze darbojās pie Rīgas Katedrāles, reģistrēta LPB draudžu reģistrā 1932. gadā. Skat. LPB Sinodes sarakste ar Latvijas Republikas Iekšlietu ministriju. [Rīga] 02.06.1932. LNA-LVVA, 7469–1–120, 110. lp.

93 Rīgas vācu Sv. Dievmātes Piedzimšanas pareizticīgā draudze darbojās pie Rīgas Katedrāles, reģistrēta LPB draudžu reģistrā 1932. gadā. Skat. LPB Sinodes sarakste ar Latvijas Republikas Iekšlietu ministriju. [Rīga] 02.06.1932. LNA-LVVA, 7469–1–120, 110. lp.

94 Dalījums “draudžu filiāles” parādās 1932. gadā. Kopā tās bija 14 draudzes: Rīgas prāvestībā darbojās 8 šādas draudzes, Jelgavas prāvestībā – 1, Kurzemes prāvestībā – 1, Daugavpils II prāvestības iecirknī – 3, Ludzas prāvestībā – 1. Draudžu saraksts Latvijas Republikā, 1932. gads. LPB Sinodes loceklis, virspriesteris Aleksandrs Makedonskis, sekretārs virspriesteris Aleksandrs Lismans. [b. v.; b. d.]. LNA-LVVA, 7469–1–224, 8. lp. o. p.

95 LPB Sinodes sarakste ar Garīgo lietu pārvaldi. [Rīga] 28.08.1925. LNA-LVVA, 1370–1–721, 2. lp.

iecirknim.⁹⁶ Par kandidātu priesteram amatam pieņēma turpat dzīvojošo emigrantu no Krievijas – mācītāju Nikolaju Roždestvenski.⁹⁷ Lielākā daļa jaundibināto draudžu pierobežā bija tieši krievu pareizticīgās draudzes, kur krievu tautības iedzīvotāju skaits dominēja pār latviešiem.

Pēc 1920./1921. gada iedzīvotāju statistikas datiem, Latvijā pavisam bija 128 pareizticīgās draudzes, 138 dievnami un 61 mācītājs:

- Vidzemē – 68 draudzes, 70 baznīcas, 37 mācītāji;
- Kurzemē – 18 draudzes, 22 baznīcas, 9 mācītāji;
- Latgalē – 42 draudzes, 46 baznīcas, 15 mācītāji.⁹⁸

Ar 1920. gada 29. decembri visas pareizticīgo draudzes tika iedalītas desmit prāvestu iecirkņos: Rīgas, Kurzemes, Daugavpils, Jēkabmiesta, Rēzeknes, Ludzas I, Ludzas II,⁹⁹ Ērgļu, Kārdabas¹⁰⁰ un Valmieras.¹⁰¹ 1921. gada 7. maijā atsevišķi tika izveidots Venticībnieku prāvesta iecirknis.¹⁰² Laika gaitā prāvestību nosaukumi un to pārziņā esošo draudžu skaits mainījās, līdz 1923. gadā noformējās prāvestu iecirkņu modelis, kāds tas tikpat kā nemainīgi, ar nelielām izmaiņām, saglabājās līdz 20. gadsimta 30. gadu beigām. Kopā tie bija 12 prāvestu iecirkņi: Rīgas, Kurzemes,¹⁰³ Jelgavas,¹⁰⁴ Daugavpils I, Daugavpils II, Rēzeknes, Viļakas, Ludzas, Ērgļu, Kārdabas (Madonas), Valmieras un Venticībnieku prāvestu iecirknis ar kopskaitā 139 draudzēm,¹⁰⁵ kurās kalpoja 130 garīdznieki.¹⁰⁶ Pēc tautībām draudzes sadalījās 67 krievu un 66 latviešu draudzēs, pārējās bija draudzes pie klosteriem vai jaukta sastāva draudzes (skat. 1. tabulu). Procentuāli 1923. gadā latviešu un krievu draudzes sadalījās vienādās proporcijās (skat. 2. attēlu).

96 Prāvestība, arī prāvesta iecirknis – draudžu sadalījums noteiktās teritorijās, kas bieži sakrita ar apriņķu robežām. Katrā prāvestībā bija iecelts atbildīgais prāvests, kurš pārvaldīja un pārstāvēja draudzes, iekļautas noteiktās prāvestības robežās.

97 LPB Sinodes sarakste ar Garīgo lietu pārvaldi. [Rīga] 28.08.1925. LNA-LVVA, 1370–1–721, 2. lp.

98 Valdības iestāžu darbība 1920./21. gadā. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 261, 17.11.1921., 2. lpp.

99 No 1923. gada Ludzas II prāvesta iecirknis tika pārveidots par Viļakas prāvesta iecirkni.

100 20. gadsimta 30. gados to pārdēvēja par Madonas prāvesta iecirkni.

101 Gavrilin 2013, 37.

102 Latvijas pareizticīgās baznīcas iestāžu un darbinieku saraksts. Prāvestu iecirkņi [1923. gads] (sastādītājs nav minēts). [b. v; b. d.] LNA-LVVA, 7469–1–220, 12. lp. o.p.

103 Skat. Ērglis 2021.

104 Jelgavas prāvesta iecirknis tika izveidots 1922. gadā.

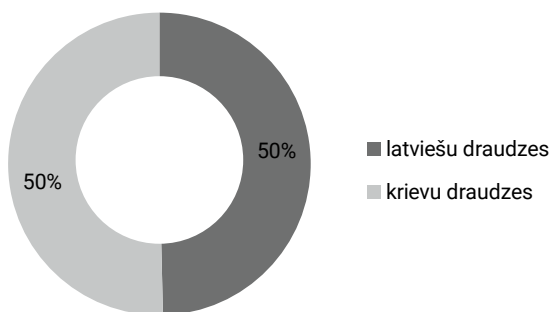
105 Latvijas pareizticīgās baznīcas iestāžu un darbinieku saraksts. Draudžu saraksts [1923. gads] (sastādītājs nav minēts). [b. v; b. d.] LNA-LVVA, 7469–1–220, 13.–17. lp.

106 Ibidem, 20.–21. lp.

1. tabula. Pareizticīgo draudžu sadalījums latviešu un krievu draudzēs prāvestu iecirkņos, 1923. gads¹⁰⁷

Table 1. Distribution of Orthodox parishes into Latvian and Russian congregations by dioceses in Latvia, 1923

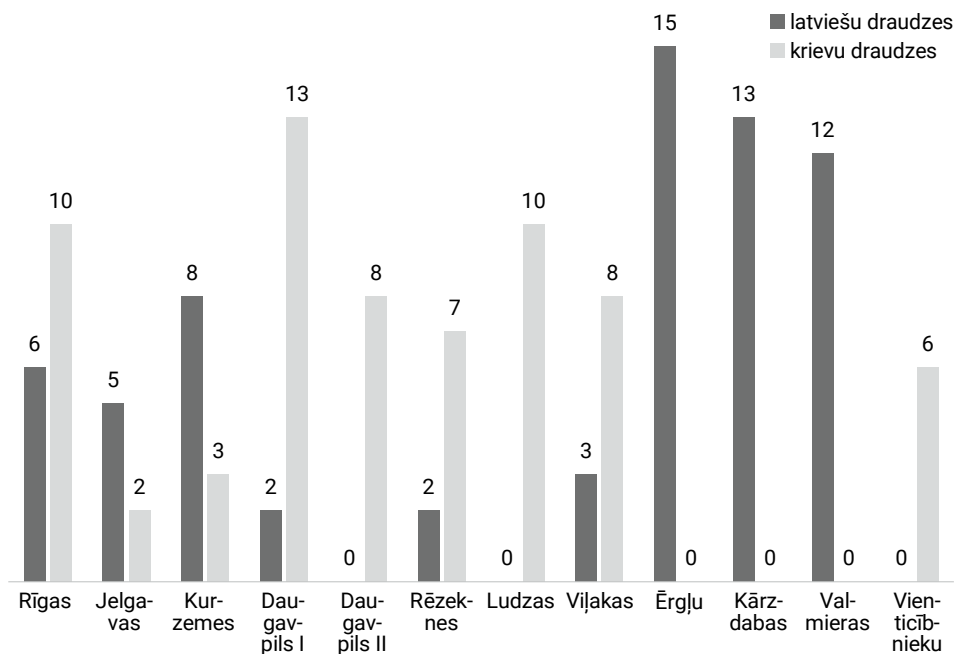
Nr.	Prāvestība	Draudžu skaits		apvienota
		latviešu draudzes	krievu draudzes	
1	Rīgas	6	10	
2	Jelgavas	5	2	
3	Kurzemes	8	3	
4	Daugavpils I	2	13	
5	Daugavpils II	0	8	
6	Rēzeknes	2	7	
7	Ludzas	0	10	
8	Vīļakas	3	8	
9	Ērgļu	15	0	
10	Kārzdabas	13	0	
11	Valmieras	12	0	
12	Vienticībnieku	0	6	
	Rīgas Katedrāle			1
	klosteri			5
KOPĀ		66	67	6
Pavisam draudzes		139		

2. att. Latviešu un krievu pareizticīgo draudžu sadalījums Latvijā 1923. gadā

Fig. 2. Distribution of Orthodox parishes into Latvian and Russian congregations in Latvia, 1923

¹⁰⁷ Latvijas pareizticīgās baznīcas iestāžu un darbinieku saraksts. Draudžu saraksts [1923. gads] (sastādītājs nav minēts). [b. v; b. d.] LNA-LVVA, 7469–1–220, 13.–17. lpp.

3. att. Pareizticīgo draudžu sadalījums latviešu un krievu draudzēs pa prāvestībām Latvijā, 1923. gads

Fig. 3. Distribution of Orthodox parishes into Latvian and Russian congregations by dioceses in Latvia, 1923

Pirmā tabula parāda, ka jau vēsturiski izteikti latviski bija izveidojušies Ērgļu (15 draudzes), Kārdabas (13 draudzes) un Valmieras (12 draudzes) prāvestu iecirkņi. Nevienā no šiem iecirkņiem nedarbojās kāda krievu draudze (skat. 3. attēlu).

Vairākums krievu draudžu, kā jau minēts iepriekš, koncentrējās Latgalē. Tā, piemēram, Ludzas prāvesta iecirknī darbojās desmit krievu draudzes un neviena latviešu draudze. Vīļakas prāvestībā no 11 draudzēm tikai trīs bija latviešu. Tāpat Daugavpils I iecirknī no 15 draudzēm tikai divas bija latviešu draudzes, un Daugavpils II iecirknī visas tajā esošās astoņas draudzes bija krievu draudzes. 1927. gadā Latvijā darbojās 141 pareizticīgā draudze (72 latviešu un 69 krievu), 1929. gadā – 147 draudzes (73 latviešu un 74 krievu).¹⁰⁸

Rīgas prāvesta iecirknī 1923. gadā darbojās sešas latviešu un desmit krievu draudzes. Tas skaidrojams ar to, ka Rīgā, lielākajā pilsētā valstī, jau vēsturiski bija arī lielākā pareizticīgo krievu iedzīvotāju koncentrācija, vienlaikus arī veidojot lielāko daļu no pareizticīgo draudžu locekļu skaita. Pēc 1925. gada tautas

108 Gavrilin 2013, 37.

skaitīšanas datiem, Rīgā dzīvoja 198 736 latvieši, 27 648 krievi un 1587 baltkrievi, bet no visiem rīdziniekiem pareizticībai sevi pieskaitīja 30 323 iedzīvotāji.¹⁰⁹ Salīdzinājumam: visā Vidzemes reģionā dzīvoja 394 291 latvietis, 5727 krievi un 265 baltkrievi, savukārt pareizticībai sevi pieskaitīja 35 526 iedzīvotāji.¹¹⁰ Tādējādi 40 Vidzemes draudzēs pareizticīgo bija tikai mazliet vairāk nekā vienīgi Rīgas teritorijā dzīvojošo pareizticīgo iedzīvotāju, kur tie pulcējās kopā 16 draudzēs.

20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē varēja vērot līdzīgu situāciju (skat. 2. tabulu). 1937. gadā Latvijā bija 168 pareizticīgo dievnami,¹¹¹ un 1938. gadā Latvijā darbojās 153 pareizticīgās draudzes: no tām 73 bija latviešu un 80 – krievu draudzes (skat. 2. tabulu un 4. attēlu).

2. tabula. Pareizticīgo draudžu sadalījums latviešu un krievu draudzēs pa prāvestu iecirkņiem, 1938. gads¹¹²

Table 2. Distribution of Orthodox parishes into Latvian and Russian congregations by dioceses in Latvia, 1938

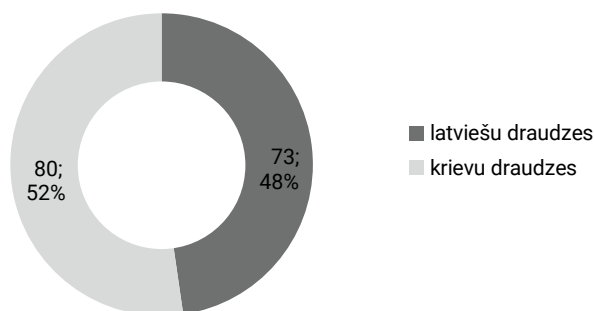
Nr.	Prāvestība	Draudžu skaits	
		latviešu draudzes	krievu draudzes
1	Rīgas	13	16
2	Jelgavas	9	2
3	Kurzemes	4	3
4	Daugavpils I	1	13
5	Daugavpils II	0	8
6	Rēzeknes	2	8
7	Ludzas	0	11
8	Viļakas	2	12
9	Ērgļu	13	0
10	Madonas (Kārdabas)	17	0
11	Valmieras	12	0
12	Vienticībnieku	0	7
KOPĀ		73	80
Pavisam draudzes		153	

109 Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā, 84, 140.

110 Ibidem, 140.

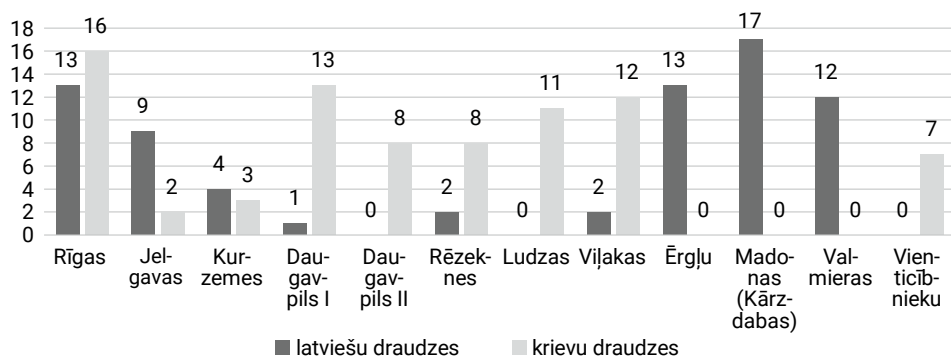
111 Ziņojums Latvijas Republikas Baznīcu un konfesiju departamentam. LPB Sinodes loceklis Jelgavas bīskaps Jēkabs (Karps). [b. v.] 27.11.1937. LNA-LVVA, 7469-1-126, 18. lpp.

112 Latvijas pareizticīgās baznīcas draudžu un garīdznieku saraksts [1938. gads]. Apkopojis priesteris Nikolajs Vasiljevs. [b. v.; b. d.] LNA-LVVA, 7469-1-227, 2.-10. lpp.

4. att. Latviešu un krievu pareizticīgo draudžu sadalījums Latvijā, 1939. gads

Fig. 4. Distribution of Orthodox parishes into Latvian and Russian congregations by dioceses in Latvia, 1939

5. att. Pareizticīgo draudžu sadalījums latviešu un krievu draudzēs pa prāvestībām Latvijā, 1938. gads

Fig. 5. Distribution of Orthodox parishes into Latvian and Russian congregations by dioceses in Latvia, 1938

Rīgā bija 29 pareizticīgo draudzes: 13 latviešu un 16 krievu.¹¹³ Pēc 1935. gada tautas skaitīšanas datiem, Rīgā dzīvoja 242 731 latvietis un 28 346 krievi, bet pareizticībai sevi pieskaitīja kopumā 33 728 iedzīvotāji. Tajā pašā laikā Vidzemē skaitījās 42 pareizticīgo draudzes – visas tās bija latviešu draudzes. Apskatāmajā laikā šeit dzīvoja 381 190 latvieši un 6694 krievi, bet pareizticībai sevi pieskaitīja 34 321 iedzīvotājs¹¹⁴ – tātad atkal gandrīz tikpat, cik Rīgas pilsētā.

Lielākā daļa krievu draudžu 1938. gadā, tāpat kā 1923. gadā, koncentrējās Latgalē (skat. 5. attēlu).

113 Latvijas pareizticīgās baznīcas draudžu un garīdznieku saraksts [1938. gads]. Apkopojis priesteris Nikolajs Vasiļjevs. [b. v.; b. d.] LNA-LVVA, 7469-1-227, 2. l.p.

114 Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā, 9.

Izteikti liela krievu pareizticīgo draudžu koncentrācija bija Daugavpilī – kopā 21 draudze, tostarp tikai viena latviešu – Daugavpils Sv. Borisa–Gļeba draudze. Ludzas prāvestībā, tāpat kā 1923. gadā, darbojās tikai krievu draudzes – kopskaitā 11. Savukārt Viļakas prāvestībā no kopā 14 draudzēm 12 bija krievu un tikai trīs bija latviešu – Balvu, Viļakas un Liepnas draudzes. No desmit Rēzeknes prāvestībā esošajām draudzēm astoņas bija krievu un divas latviešu – Varakļānu un Tilžas (Kokorevas) draudzes.¹¹⁵

Izvērtējot katras prāvestības reģistrēto draudžu locekļu skaitu,¹¹⁶ var secināt, ka latviešu draudzes veidoja nozīmīgu daļu LPB struktūrā: 1932. gada dati liecina, ka Madonas prāvestībā, kur skaitījās 17 draudzes (tikai latviešu), kopējais tajās reģistrēto ticīgo skaits bija 20 172 cilvēki. Salīdzinājumam: tai pašā gadā Ludzas prāvestībā, kur skaitījās 11 draudzes (visas krievu), bija reģistrēts 21 671 ticīgais. Kurzemes prāvestībā piecās latviešu draudzēs bija reģistrējušies 1342 ticīgie un divās krievu draudzēs ticīgo skaits sasniedza 700 cilvēkus.¹¹⁷

Secinājumi

20. gadsimta 20.–30. gados kā pilnvērtīgas locekles LPB kopējā struktūrā vienlīdz aktīvi darbojās gan latviešu, gan krievu draudzes, neizceļot kādu no nacionālajām grupām ar lielākām vai mazākām pilnvarām. Lai gan latvieši veidoja trešo daļu no visiem Latvijas pareizticīgajiem iedzīvotājiem, procentuāli abu nacionalitāšu draudzes LPB struktūrā bija pārstāvētas līdzvērtīgi (skat. 2. un 4. attēlu). Iepriekš analizētie statistikas dati atspoguļo ainu, kas runā pretim starpkaru presē izplatītajam mītam par pareizticīgajiem kā tikai krievu tautības pārstāvjiem.

Latviešu pareizticīgie netika izslēgti vai kaut kā ierobežoti ne no LPB veidošanas procesa 20. gadsimta 20. gadu sākumā, ne no LPB organizācijas visu apskatāmo periodu. Neilgi pēc neatkarīgas Latvijas Republikas nodibināšanas – 1920. gada 25.–27. februārī tika sasaukta Latvijas pareizticīgo draudžu pārstāvju

115 Latvijas pareizticīgās baznīcas draudžu un garīdznieku saraksts [1938. gads]. Apkopojis priesteris Nikolajs Vasiļjevs. LNA-LVVA, 7469–1–227, 2.–10. lp.

116 Šos datus ir iesniegušas draudzes par tiem ticīgajiem, kas aktīvi iekļāvās draudzes dzīvē – regulāri piedalījās dievkalpojumos un gāja pie dievgalda. Jāņem vērā, ka šie dati ir aptuveni, jo tie varēja nesaturēt ziņas par tiem ticīgajiem, kas sevi pieskaitīja pareizticībai, taču uz baznīcu gāja neregulāri, tāpat netika reģistrēti.

117 Latvijas pareizticīgās baznīcas draudžu un garīdznieku saraksts [1938. gads]. Apkopojis priesteris Nikolajs Vasiļjevs. LNA-LVVA, 7469–1–224, 2.–15. lp.

sanāksme,¹¹⁸ kuras raksturs un tās laikā pieņemtie lēmumi ir jāatzīst par latviski orientētiem. Pirmkārt, sanāksme noritēja laikā, kad tikko bija beidzies karš ar lieliem dzīvā spēka un materiāliem zaudējumiem LPB. Pēc 1920./1921. gada datiem, Latvijā pavisam bija 128 pareizticīgās draudzes un 61 mācītājs.¹¹⁹ Tāpēc lielākā daļa draudžu nemaz nedarbojās, jo bija bez saviem mācītājiem. Šī iemesla dēļ uz pārstāvju sanāksmi varēja ierasties tikai ap 60 pārstāvjiem un 28 referentiem no 41 draudzes.¹²⁰ Otrkārt, krievu draudžu pārstāvji, kas tiešām bija izteikti Maskavas orientācijas aizstāvji, negribēja atzīt 1920. gada februāra sanāksmes tiesisko pamatotību, bet dēvēja to vienkārši par apspriedi bez tiesībām ievēlēt Sinodi. Tomēr sanāksmē pārstāvētais vairākums (58 balsis par un 25 balsis pret)¹²¹ atzina sanāksmes tiesības izspriest visus tobrīd svarīgos jautājumus, kā ievēlēt Sinodi un pasludināt LPB patstāvību. Treškārt, sanāksmes darba valoda bija latviešu valoda, tajā pieņemtie lēmumi bija izteikti latviski orientēti,¹²² bet ievēlēto LPB Sinodes locekļu vidū (gan Rīgā, gan provincē) dominēja latviski uzvārdi: Apinis, Svemps, Namnieks, Pommers, Upesleja, Bucens, Jurgis u. c.¹²³

20. gadsimta 20. gadu pašā sākumā LPB bija vērojams zināms saspilējums starp abām nacionālajām grupām. Rīgas Debesbraukšanas latviešu draudze pat pasludināja, ka “neatrod par iespējamu turpmāk uzturēt savstarpējus sakarus ar krievu draudzēm”.¹²⁴ Presē tika popularizēts viedoklis, kuru atbalstīja daļa latviešu pareizticīgo un arī Latvijas valdība, par LPB jurisdikcijas maiņu, pakļautību

118 1920. gada 25.–27. februārī notikušajā Latvijas pareizticīgo draudžu pārstāvju sanāksmē tika pieņemta rezolūcija par LPB patstāvību Maskavas patriarhāta sastāvā. Tieši saglabātā saikne ar Krieviju radīja lielāko sašutumu Latvijas sabiedrībā, aizsākot diskusijas Latvijas presē par LPB statusu un lietderību jaunajā valstī, kā arī tās turpmāko attīstību. Tas bija viens no iemesliem, kādēļ Latvijas valdība neakceptēja sanāksmes laikā pieņemto lēmumu tiesiskumu. Taču nākamās sanāksmes laikā, kas notika tā paša gada augustā un kurā piedalījās arī Latvijas valdības pārstāvji, tika akceptēti visi tie paši februāra sanāksmes lēmumi un ieceltie LPB Sinodes locekļi.

119 Valdības iestāžu darbība 1920./21. gadā. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 261, 17.11.1921., 2. lpp.

120 Latvijas pareizticīgo draudžu priekšstāvju sapulce. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 46, 26.02.1920., 3. lpp.

121 Vietējās ziņas. Latvijas pareizticīgo draudžu priekšstāvju saeima. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 47, 27.02.1920., 2. lpp.

122 Sanāksmē tika nolemts, ka, piem., bīskapu var ievēlēt baznīcas saeima no personām, kas dzīvojušas Latvijā un kas prot valsts valodu. Savukārt projekta par LPB pārvaldi un draudžu iekārtas autors bija Rīgas Kristus Debesbraukšanas latviešu pareizticīgās draudzes otrais priesteris Jānis Namnieks.

123 Latvijas pareizticīgo draudžu priekšstāvju sapulce. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 48, 28.02.1920., 2. lpp.

124 Pareizticīgo baznīcas jautājums. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 53, 05.03.1920., 3. lpp.

Maskavas patriarhijai nomainot uz Konstantinopoles patriarhiju.¹²⁵ Turklāt par piemēru šajā jautājumā kalpoja Igaunijas PB, kura šo ceļu izvēlējās 1923. gadā. Tomēr tas arī draudēja ar nacionālo šķelšanos starp Latvijas pareizticīgajiem, radot tādus pašus konfliktus starp abām grupām, ar kādiem nācās saskarties Igaunijas PB,¹²⁶ kur pēc būtības draudzes sadalījās igauņu (Konstantinopoles patriarhāts) un krievu draudzēs (Maskavas patriarhāts).

Neakcentējot atsevišķu draudžu piederību kādai no nacionālajām grupām, LPB vadībai un arhibīskapam Jānim (Pommeram)¹²⁷ izdevās aplāpēt pareizticīgo latviešu vidū pastāvošās nacionāli patriotiskās tendences, pirms tās varēja kļūt noteicošas, konsolidējot latviešu un krievu pareizticīgos Latvijā vai vismaz apvaldot jebkādus mēģinājumus tos šķelt.¹²⁸ 1922. gadā LPB jaunais arhibīskaps Jānis (Pommers) skaidroja, ka “bez trokšņa un reklāmas iegūtā priekš Latvijas pareizticīgās baznīcas neatkarība, kura nekādā ziņā nav mazāka un šaurāka kā kaimiņu valstu pareizticīgās baznīcas. Starpība varbūt tikai tā, ka, neatkarību iegūstot, es neradīju nekādu ne kanonisku, ne politisku, ne nacionālu sarežģījumu nedz Latvijai, nedz ārpus Latvijas, ka neatkarības iegūšanas lietā es neradīju nekādu apgrūtinājumu mūsu valdībai.”¹²⁹

Tādējādi latviešu pareizticība bija unikāla parādība Latvijas vēsturē. Tās saknes stiepās no 19. gadsimta 40. gadiem un piekoptās tradīcijas tika turpinātas arī 20. gadsimta 20.–30. gados. Draudžu iekšējā dzīve nebija mainījies – ne to organizācijā, ne vidē, ko tā veidoja sev apkārt, ne cilvēki, kas paaudžu paudzēs piederēja konkrētai draudzei, – bija mainījies tikai baznīcas centrālais administratīvais aprāts un valsts iekārta.

Nodibinoties jaunajai valstij, Latvijas sabiedrības attieksme pret LPB nebija draudzīga. Uz to raudzījās ar aizdomām, saskatot tajā galvenokārt krievu kultūras popularizētāju, tīri krievisku un slavofilisku organizāciju jeb daļu no cariskā režīma mantojuma.¹³⁰ Lielākā daļa starpkaru Latvijas sabiedrības uzskatīja, ka pareizticīgajai baznīcai jaunā valstī ir jāveidojas nacionālai, latviskai, atmetot “arhaiskās krievu tradīcijas”, daļa uzskatīja, ka PB kā krievu tradīciju paudējai,

125 Sīkāk šo jautājumu skat. Gavrilin 2018, 101–112; Rimestad 2012.

126 Rimestad 2012.

127 Arhibīskaps Jānis (Pommers) par LPB galvu tika ievēlēts 1920. gada februāra un augusta Latvijas pareizticīgo draudžu pārstāvju sanāksmēs, kad darbojās vēl kā Penzas bīskaps Krievijā. Latvijā viņš ieradās 1921. gada vasarā un vadija LPB līdz savai nāvei 1934. gada rudenī.

128 Rimestad 2012, 141.

129 Jānis Pommers. Latvijas pareizticīgās baznīcas lietā. *Tautas Balss*, Nr. 162, 25.07.1922., 1. lpp.

130 Runce 2008, 156.

svešai latviešu garam nav vietas Latvijā. Tika aizmirsti vai pazemināti tie iedzīvotāji, kuru dzimtā valoda bija latviešu, kuri piederēja latviešu tautībai un kuri vienlaikus piederēja arī pareizticībai. Vispārināti apgalvojumi, ka pareizticībai pieder tikai krievi un pārkrievotie latvieši un tai seko tikai zemākas kārtas cilvēki bez izglītības, šai iedzīvotāju grupai, kas veidoja aptuveni 9% no visiem Latvijas iedzīvotājiem, varēja radīt šaubas par to, ka viņi ir valstij vajadzīgi un derīgi pilsoņi.

20. gadsimta 20.–30. gadu Latvijas tautas skaitīšanas dati liecināja, ka pareizticība ierindojās trešajā vietā starp lielākajām konfesijām valstī. Tas bija vērā ņemams iedzīvotāju skaits, ar kuru valstij bija jārēķinās. Lai gan pareizticība bija izplatīta krievu iedzīvotāju vidū, tomēr samērā lielu daļu no visiem pareizticīgajiem pārstāvēja latvieši, turklāt varēja konstatēt tendenci, ka to skaits palielinās. Tā 1920. gadā no visiem pareizticīgajiem iedzīvotājiem latvieši bija 31%, savukārt 1935. gadā tie jau bija 33%. Salīdzinoši krievu pareizticīgo skaitam bija tendence samazināties no 61% 1920. gadā uz 59% 1935. gadā.

Latviešu draudžu īpatsvars kopējā LPB struktūrā bija gandrīz tikpat liels, cik krievu draudžu. Īpaši izteikti latviskas bija Vidzemes prāvestības, kurās 100% bija latviešu draudzes, turklāt to skaits arī bija ievērojams – kopā aptuveni 40 draudzes. To izcelsme bija meklējama vēl 19. gadsimta 40. gados, un to raksturs nebija mainījies arī 20. gadsimta pirmajā pusē. Līdzīga situācija bija arī Kurzemes un Jelgavas prāvestībās, kurās, tāpat kā Vidzemes lauku draudzes, pārsvarā bija latviešu draudzes un tikai pilsētu draudzes pārsvarā bija krieviskas. Arī šeit draudžu raksturs pamatā bija noformējies vēl 19. gadsimtā. Savukārt Latgalē situācija bija atšķirīga. Šeit dominēja krievu draudzes. Daļa no tām atradās Latvijas–Krievijas pierobežā, kur vairākums iedzīvotāju bija krievi, kuru dzimtā valoda bija krievu. Tāpēc pierobežas apvidos pārsvarā darbojās krievu draudzes. Tāpat arī lielākajās Latgales pilsētās lielāko daļu veidoja krievu draudzes.

Līdz ar to, ņemot vērā statistikas datus par Latvijas iedzīvotāju konfesio-nālo un nacionālo sadalījumu, var secināt, ka LPB bija pārsteidzīgi nodēvēta par krieviski orientētu institūciju un tai piederīgie ticīgie – kā tikai krievu nacionalitātes pārstāvji. Nepatika pret pareizticīgo baznīcu slēpās nevis pašā baznīcā vai tās ticīgajos, bet šai nepatikai bija izteikti politisks raksturs, kas bija vērsti pret Krieviju – gan bijušo Krievijas impēriju, gan pēcrevolūcijas Krieviju. Trešā daļa no visiem Latvijas pareizticīgajiem iedzīvotājiem bija latvieši, un latviešu draudzes veidoja nozīmīgu daļu LPB struktūrā. Tās bija labi pārstāvētas LPB Sinodē, veidojot vairākumu gan Rīgā, gan uz laukiem, un aktīvi piedalījās baznīcas iekšējās dzīves organizēšanā. Var secināt, ka latviešu pareizticīgajām draudzēm starpkaru periodā bija liela ietekme dažādu lēmumu pieņemšanā baznīcas iekšējā dzīvē.

BIBLIOGRĀFIJA / BIBLIOGRAPHY

Avoti / Primary Sources

- Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga, LNA-LVVA
LNA-LVVA, 7469–1–220: Latvijas pareizticīgās baznīcas iestāžu un darbinieku saraksts.
Prāvestu iecirkņi [1923. gads] (sastādītājs nav minēts). [b. v.; b. d.], 12.–21. lp.
- LNA-LVVA, 7469–1–227: Latvijas pareizticīgās baznīcas draudžu un garīdznieku saraksts
[1938. gads]. Apkopojis priesteris Nikolajs Vasiļjevs. [b. v.; b. d.], 2.–10. lp.
- LNA-LVVA, 7469–1–224: Latvijas pareizticīgās baznīcas draudžu un garīdznieku saraksts
[1938. gads]. Apkopojis priesteris Nikolajs Vasiļjevs. [b. v.; b. d.], 2.–15. lp.
- LNA-LVVA, 7469–1–120: LPB Sinodes sarakste ar Latvijas Republikas Iekšlietu
ministriju. [b. v.] 02.06.1932., 110. lp.
- LNA-LVVA, 1370–1–721: LPB Sinodes sarakste ar Latvijas Republikas Garīgo lietu
pārvaldi. [b. v.] 28.08.1925., 2 lp.
- LNA-LVVA, 7469–1–126: Rēzeknes iecirkņa prāvesta virspriestera Grigorija Šcensnoviča
ziņojums. [Rēzekne] 13.01.1937., 7.–8. lp.
- LNA-LVVA, 7469–1–126: Ziņojums Latvijas Republikas Baznīcu un konfesiju
departamentam. LPB Sinodes loceklis Jelgavas bīskaps Jēkabs (Karpis). [Jelgava]
27.11.1937., 18. lp.
- LNA-LVVA, 7469–1–126: Viļakas iecirkņa prāvesta virspriestera Andreja Mazura
ziņojums LPB Sinodei. [Viļaka] 09.01.1937., 2. lp.
- LNA-LVVA, 7469–1–126: Ziņas par Daugavpils I iecirkņa prāvestības garīdzniekiem,
kā katrs pārvalda valsts valodu, cik katrā draudzē dievnamu, kādas tautības un
pavalstniecības ir garīdznieki. Daugavpils I iecirkņa prāvests virspriesteris Mihails
Pētersons. [Daugavpils] 07.01.1937., 5. lp.
- Latvijas Statistikas gada grāmata 1939. Deviņpadsmitais gads. Red. Marģers Skujenieks.
Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939.
- Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā 10. februārī. Red. Marģers Skujenieks. Rīga:
Valsts statistiskā pārvalde, 1925.
- Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. Red. Marģers Skujenieks. Rīga: Valsts
statistikā pārvalde, 1930.
- Ceturrtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. Red. Marģers Skujenieks. Rīga: Valsts
statistikā pārvalde, 1936.
- Skujenieks, Marģers (1928). Latvija 1918.–1928. gados. Rīga: Valsts statistiskās pārvaldes
izdevums.

Prese / Press

- Civis. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 38, 16.02.1923., 1. lpp.
- Goba, Alfrēds. Leģenda par tautiskās kustības panīkšanu astoņdesmitajos gados.
Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 7–8, 1930, 2. lpp.
- Kalniņš, Pauls. Krieviskās pareizticības cīņa ar latviski luterisko. *Izglītības Ministrijas
Mēnešraksts*, 9, 1930, 173. lpp.

- Latvijas pareizticīgo draudžu priekšstāvju sapulce. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 46, 26.02.1920., 3. lpp.
- Latvijas pareizticīgo draudžu priekšstāvju sapulce. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 48, 28.02.1920., 2. lpp.
- Pareizticīgo baznīcas jautājums. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 53, 05.03.1920., 3. lpp.
- Pikurs, Jānis. Apskats. Kritika un bibliogrāfija. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 12, 1930, 611. lpp.
- Plensners, Aleksandrs. Latvijas pareizticīgo virsgans kā krievu patriots. *Latvijas Kareivis*, Nr. 189, 25.08.1922., 1.–2. lpp.
- Pommers, Jānis. Latvijas pareizticīgās baznīcas lietā. *Tautas Balss*, Nr. 162, 25.07.1922., 1. lpp.
- Valdības iestāžu darbība 1920./21. gadā. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 261, 17.11.1921., 2. lpp.
- Vietējās ziņas. Latvijas pareizticīgo draudžu priekšstāvju saeima. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 47, 27.02.1920., 2. lpp.

Literatūra / Secondary Sources

- Aasland, Aadne (1994). *Russians in Latvia: Ethnic Identity and Ethnopolitical Change*. University of Glasgow: Institute of Russian and East European Studies.
- Abbott, Andrew (2001). *Time Matters: On Theory and Method*. Chicago: University of Chicago Press.
- Anderson, Margo (2007). Quantitative History. *The Sage Handbook of Social Science Methodology*. Ed. by William Outhwaite and Stephen Turner. London: Sage Publications, pp. 246–263.
- Ante, Kristīne (2019). Baltijas guberņu konfesionālā savdabība kā vietējo autonomiju stiprinošs faktors 18. gadsimtā. *Latvijas teritorija agrīni modernā laikmeta politiskajā dimensijā 16.–18. gadsimtā*. Sast. Valda Kļava. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 193.–211. lpp.
- Ērglis, Dzintars (2021). Pareizticība Ziemeļkurzemē: Dundagas draudze (1918–1936). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 85.–104. lpp.
- Gavrilin, Aleksandr (1999). *Očerki istorii Rizhskoj eparhii, 19 vek*. Rīga: Fiokalija.
- Gavrilin, Aleksandr (2013). *Ljucinckoe (Ludzenskoe) blagochinie vo vtoroj polovine XIX – konce 30-h godov XX veka*. Rīga: Filokalija.
- Gavrilin, Aleksandr (2014). Pravoslavnye prihody na territorii Kurljandskoj gubernii. *Pravoslavie v Baltii*, 2 (11), s. 39–55.
- Gavrilin, Aleksandr (2018). O kanonicheskom statuse Pravoslavnoj Cerkvi v Estonii i Latvii v nachale 1920-h godov. *Pravoslavie v Baltii*, 7 (16), s. 102–112.
- Gavriļins, Aleksandrs (1993). Starpkonfesionālās nesaskaņas Vidzemes guberņā 19. gs. otrajā pusē. *Latvijas Vēsture*, 3 (10), 23.–27. lpp.
- Gavrilin, Aleksandr; Pazane, Baiba (2009). Pravoslavnaja cerkov' v XX stoletii v Baltijskih stranah: Estonii, Latvii i Litve. *Pravoslavnaja cerkov' v Vostochnoj Evrope. XX vek*. Red. Kristin Shajo. Kiev: Duh i litera, s. 263–287.

- Ijabs, Ivars (2023). *Nepateicīgie: latviešu politiskās domas pirmsākumi Eiropas kontekstos*. Rīga: Jumava.
- Kristapsone, Silvija (2014). *Zinātniskā pētniecība studiju procesā*. Rīga: Biznesa augstskola Turība.
- Kristapsone, Silvija (2020). *Statistiskās analīzes metodes pētījumā*. Rīga: Biznesa augstskola Turība.
- Mežs, Ilmārs (1994). *Latvieši Latvijā: Etnodemogrāfisks apskats*. Rīga: Zinātne.
- Mežs, Ilmārs; Nēmets, Ādams (*Ādām Németh*) (2014). 1935. gada tautskaites datu pielāgojums rajonu un mūsdienu pagastu iedalījumam. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A. daļa*, 68 (3–4), 61.–84. lpp.
- Németh, Ādám (2013). Ethnic diversity and its spatial change in Latvia, 1897–2011. *Post-Soviet Affairs*, 29 (5), pp. 1–35. <https://doi.org/10.1080/1060586x.2013.807604>.
- Németh, Ādám; Šolks, Guntis (2012). Alteration of the ethnic diversity and ethnic segregation index in Latvia during the first and second independence periods. *The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies*, 4 (1), pp. 9–33.
- Pommers, Antonijs, sast. (1931). *Pareizticība Latvijā: vēstures apcerējumi*. Rīga: Autora izdevums.
- Rimestad, Sebastian (2012). *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917–1940)*. Frankfurt a. M.: Peter Lang.
- Rimskij, Sergej V. (1998). *Pravoslavnaja cerkov' i gosudarstvo v XIX veke. Donskaja eparhija: ot proshlogo k nastojashemu*. Rostov-na-Donu.
- Rubin, Ernest (1943). The Place of Statistical Methods in Modern Historiography. *The American Journal of Economics and Sociology*, 2 (2), pp. 193–210.
- Runce, Inese (2008). *Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā: 1906.–1940. g.* Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Vēstures un filozofijas fakultāte. Pieejams: dspace.lu.lv/handle/7/4863 (skatīts 23.10.2024.).
- Stranga, Aivars (1990). Ceļā uz mieru. Krievijas–Latvijas 1920. gada 11. augusta miera līgums. *Pretstatu cīņā: Latvija 1917.–1950*. Rīga: Avots, 100.–122. lpp.
- Stranga, Aivars (2020). *Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā*. Rīga: Mansards.
- Straube, Gvido (2000). Reliģiskās institūcijas. *Latvija 19. gadsimtā: vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 377.–397. lpp.
- Tal'berg, Nikolaj (1994). *Istorija russoj cerkvi. Svjato-Uspenskij Pskovo-Pecherskij monastir'*: Svetljachok.
- Terenina, Natalja; Manakov, Andrej; Krotok, Roman (2024). Stadii razvitija etnokontaktnyh zon Estonii, Latvii i Litvi s konca XIX veka. *Baltijskij region*, 16 (2), s. 144–156.
- Varslavāns, Alberts (2008). *Latvijas Republika starpvalstu attiecību sistēmā. Pirmā desmitgade: 1919–1929*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Zilgalvis, Jānis (1994). Kultūrvēsturiskā situācija Latvijā 19. gadsimta otrajā pusē un pareizticīgo kulta ēku celtniecība. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 40.–52. lpp.

THE SIGNIFICANCE OF THE LATVIAN ORTHODOX PARISHES IN THE LIFE OF THE ORTHODOX CHURCH OF LATVIA IN THE 1920S–1930S: GENERAL STATISTICAL INDICATORS

Baiba Pazāne

Since the middle of the 19th century, and especially since the 1880s, the Orthodox Church for the local inhabitants of the territories of Latvia and Estonia was associated with the Russification policy implemented by the Russian Empire. After the establishment of the independent Republic of Latvia, a series of questions arose in society about the place of the Russian community in the new country. The Orthodox Church of Latvia (hereinafter – OCL) chose to remain subordinate to the jurisdiction of the Moscow Patriarchate. However, the majority of society misunderstood and condemned this, declaring that the OCL became more national, more Latvian. In order to prove the destructive effect of this OCL decision on the foundations of the nation-state, the myth of Orthodox Latvians as custodians of the Russian cultural environment gradually crystallised in the discussions.

The aim of the article is to explore the statistics of Orthodox population in Latvia in the 1920s and 1930s, ascertaining the proportion of Latvian Orthodox congregations in the structure of the OCL. This will make it possible to establish the influence of these congregations in the internal structure of the church, breaking the myth about the Orthodox population in Latvia as only representatives of the Russian nationality.

Keywords: Orthodox Church of Latvia, Latvian Orthodoxy, Orthodox parishes, statistics

Summary

In the 1920s and 1930s, both Latvian and Russian congregations were equally active as full members in the overall structure of the OCL, without singling out any of the national groups with greater or lesser powers. Although the Latvian Orthodox made up one third of all the Orthodox population of Latvia, the congregations of both nationalities were equally represented in the structure of the OCL. Also, the Latvian Orthodox were not excluded or somehow limited from the process of formation of the OCL in the early 1920s, or from the OCL organisation of the entire period under review. Statistical data reflect a picture that speaks against the myth spread in the inter-war press about the Orthodox as only representatives of the Russian nationality.

At the very beginning of the 1920s, there was some tension in the OCL between the two national groups. This threatened a national split among Orthodox, creating the same conflicts between the two groups that had to be faced in the Estonian Orthodox Church, where the congregations were essentially divided into Estonian (Patriarchate of

Constantinople) and Russian congregations (Patriarchate of Moscow). By not emphasising the affiliation of certain congregations to any of the national groups, the leadership of the OCL and Archbishop Jānis (Pommers) succeeded in suppressing the national patriotic tendencies existing among Orthodox Latvians before they could become decisive. This was the way to consolidate the Latvian and Russian Orthodox in Latvia or at least suppress any attempts to divide them.

On 18 November 1918, the independent Republic of Latvia was established. The attitude of society towards the Orthodox Church was not friendly. It was considered suspicious, primarily seeing it as a carrier and populariser of Russian culture and conception. The statistics of the 1920s–1930s showed that Orthodoxy ranked third among the largest confessions in the state, with whom the government had to reckon.

Although Orthodoxy was widespread among the Russian population, a relatively large part of all Orthodox believers were Latvians, moreover, their number continued to increase. For example, in 1920, only 31% of all Orthodox believers were Latvians, whereas in 1935 – already 33%. Comparatively, the number of Russian Orthodox believers tended to decrease from 61% in 1920 to 59% in 1935. Since the 19th century, the Orthodox Church had a rather large number of Latvian Orthodox, which the state authorities did not really want to respect, considering this institution a purely Russian and Slavophile organisation, or a part of the legacy of the tsarist regime.

The proportion of Latvian Orthodox congregations in the overall LOC structure was almost as large as that of Russian congregations. The deaneries of Vidzeme were particularly distinctly Latvian, where 100% of the parishes were Latvian, and their number was also significant – approximately 40 congregations in total. Their origin was traced back to the 1840s, and even in the first half of the 20th century their nature did not change. A similar situation was also in deaneries of Kurzeme and Jelgava: similar to the rural parishes of Vidzeme, there were mostly Latvian parishes. Only in urban congregations there were mostly Russian parishes. Also, here the character of these parishes had basically become definite in the previous century. The situation in Latgale was quite different. Most of the parishes were Russian. Some of them were located on the Latvian–Russian border, where the majority of the population were people of Russian nationality and who spoke Russian. It is understandable why Russian congregations were mostly active here. Similarly, in the largest cities of Latgale the majority were made up of Russian congregations.

Latvian Orthodoxy was a unique phenomenon in the history of Latvia. Its roots stretch from 1840, and the practiced traditions were continued in the 1920s–1930s. Nothing in the inner life of these parishes had changed – neither in their organisation, nor in the environment they created around themselves, nor in the people who belonged to a particular congregation for generations. Only the central administrative mind of the Church and the state system had changed.

Therefore, considering the statistical data on the confessional and national distribution of the population of Latvia, it can be concluded that the OCL was hastily called a Russian-oriented institution and its believers – only representatives of Russian

nationality. The dislike of the Orthodox Church was not hidden in the church itself or its believers, but this dislike had a distinctly political character being directed against Russia. Latvian Orthodox made up one third of all Orthodox residents of Latvia, and Latvian congregations made up a significant part of the structure of the OCL. They were well represented in the Synod of the OCL, making up the majority both in Riga and in the countryside, and actively participated in the organisation of the church's internal life. It can be concluded that the Latvian Orthodox congregations in the interwar period had a great influence in making various decisions in the internal life of the church.

iesniegts / Submitted 20.01.2025.

© 2025 Baiba Pazāne, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0

International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)